

Роман Борисович ДЗЮБА*(Харківський національний університет внутрішніх справ, м. Харків)*

ПРИНЦИПИ ВЗАЄМОДІЇ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ З ІНШИМИ СУБ'ЄКТАМИ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

З'ясовано, що принципи взаємодії Служби безпеки України з іншими суб'єктами правоохоронної діяльності слід тлумачити як сукупність вихідних, розчинених в положеннях нормативно-правових актів ідей та цінностей, що становлять основу правового регулювання суспільно-правових відносин, які виникають в процесі здійснення досліджуваною спільної, взаємоузгодженої діяльності СБУ з іншими правоохоронними органами. Аргументовано, що принципами взаємодії Служби безпеки України з іншими суб'єктами правоохоронної діяльності є наступні: верховенства права та законності, принцип орієнтованості взаємодії на захист прав людини, принцип рівності, принцип партнерства, принцип плановості та системності, принцип добровільності, принцип безперервності взаємного вдосконалення

Наголошено, що принципи верховенства права та законності вимагають, щоб взаємодія Служби безпеки України та інших суб'єктів правоохоронної діяльності мала виключно правовий характер. Це передбачає реалізацію останньої в межах законодавчо встановлених: а) компетенцій правоохоронних органів, а також переліку їх повноважень; б) юридичних форм та інструментів; в) напрямів даного типу державної діяльності. Недотримання хоча б однієї з цих вимог дає підстави визначити взаємодію, як нелегітимну, а також в крайніх випадках притягнути службовців правоохоронних органів до юридичної відповідальності. Відмічено, що запобігання, профілактика та протидія правопорушенням ефективна лише в тому випадку, коли відбувається на постійній основі за використанням комплексу узгоджених та обраних з урахуванням поточних соціальних, політичних, економічних, правових та інших реалій інструментів. Відповідно до цього, взаємодія СБУ та суб'єктів правоохоронної діяльності повинна виражатись у чітко спланованій спільній діяльності. Вона має приймати найбільш ефективні форми та включати максимально дієві в конкретній системі координат інструменти.

Ключові слова: *Служба безпеки України, правоохоронна діяльність, взаємодія, принципи.*

Постановка проблеми. Сьогодні Служба безпеки України є одним із ключових органів державної влади з особливим правовим статусом, від діяльності якого значною мірою залежить не лише територіальна цілісність та незалежність України, а й сам факт її існування у майбутньому. Втім,

зادля ефективного виконання покладених перед СБУ завдань, вона має активно співпрацювати з іншими суб'єктами правоохоронної діяльності. Така взаємодія, за своєю природою та значенням, не є явищем хаотичним, адже в її основі лежить система відправних начал, вихідних вимог, тобто принципів. Останні формують не просто ідейне підґрунтя для функціонування цих правовідносин, а й визначають вектори подальшого розвитку такої спільної діяльності.

Питання принципів функціонування різних органів державної влади, в тому числі й правоохоронних, неодноразово досліджувалось у працях різних науковців. Зокрема, слід виділити здобутки І. П. Бахновської, Ю. А. Ведернікова, С. Ф. Денисюка, А. М. Колодія, Р. С. Мельника, С. П. Погребняк, В. К. Шкарупи, а також багатьох інших науковців. Втім, попри значний теоретичний доробок, в науковій літературі фактично неопрацьованою залишається проблема узагальнення принципів взаємодії Служби безпеки України з іншими суб'єктами правоохоронної діяльності.

Мета статті полягає у тому, щоб встановити коло та розкрити зміст ключових принципів взаємодії Служби безпеки України з іншими суб'єктами правоохоронної діяльності. Враховуючи викладену мету, завданнями статті є: розкрити загальнотеоретичні підходи щодо тлумачення поняття «принцип»; здійснити аналіз норм чинного законодавства, яке регулює відповідну взаємодію; виділити коло принципів взаємодії СБУ з іншими суб'єктами правоохоронної діяльності.

Новизна наукового дослідження визначається тим, що в ній дістав подальшого опрацювання теоретичний підхід щодо визначення переліку та змісту основних принципів взаємодії Служби безпеки України з іншими суб'єктами правоохоронної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Термін походить від латинського «*prīncipium*» – основа, начало. В тлумачних словниках його визначено, як: 1) основне вихідне положення якої-небудь наукової системи, теорії, ідеологічного напрямку і таке інше; 2) особливість, покладена в основу створення або здійснення чого-небудь, спосіб створення або здійснення чогось; 3) правило, покладене в основу діяльності якої-небудь організації, товариства; 4) переконання, норма, правило, яким керується хто-небудь у житті, поведінці¹. Тож, принципи, входячи із наведених загальнонаукових позицій, представляють собою головну ідею, закономірність, будівний чинник або аспект; відправне начало процесу, організації, тощо.

Що стосується правової теорії, то в ній загальноприйнятою є наступна думка: принципи права – це керівні засади, основоположні ідеї, які визначають зміст і спрямованість правового регулювання суспільних відносин в різних сферах, яким характерна універсальність, загальна значущість, вища імперативність². При цьому існування базової концепції не

¹ Білодід І. К. Словник української мови : в 11 т. Т. 7. К. : Нау. думка, 1976. С. 693.

² Багатомовний юридичний словник-довідник. І. О. Голубовська, В. М. Шовковий, О. М. Лефтерова та ін. К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2012. С. 342; Юридична енциклопедія : в 6 т. Т. 5: П-С. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. К. : «Укр. енцикл.», 1998. 2003. С. 128.

обмежує науковців у формуванні власних авторських відходів до визначення наведеної категорії. Найбільш інформативним видається підхід сформульований А. М. Колодієм який розкриває принципи права, як такі відправні ідеї існування права, які виражають найважливіші закономірності і підвалини даного типу держави і права, є однопорядковими із сутністю права і становлять його головні риси, відрізняються універсальністю, вищою імперативністю і загальнозначимістю, відповідають об'єктивній необхідності побудови і зміцнення певного суспільного ладу. Принципи права спрямовують і надають синхронності усьому механізму правового регулювання суспільних відносин, досконаліше інших розкривають місце права у суспільному житті і його розвитку. Саме принципи права є критерієм законності й правомірності дій громадян і посадових осіб, адміністративного апарату і органів юстиції і за певних умов мають велике значення для зростання правосвідомості населення, його культури і освіти¹.

В той же час, А. О. Замченко займає позицію, згідно з якою принципи права – це нормативні засади, а не лише ідеї права. На їхній основі реалізуються не лише норми, інститути чи галузі, але й уся система права, вони слугують основним орієнтиром усієї правотворчої, правозастосовчої і правоохоронної діяльності державних органів. Від ступеня дотримання цих нормативних засад в прямій залежності перебувають рівень узгодженості, стабільності і ефективності правової системи. Маючи загальнообов'язковий характер, принципи права сприяють зміцненню внутрішньої єдності і взаємодії різних його галузей і інститутів, правових норм і правових відношень, суб'єктивного і об'єктивного права. Принципи права, головним чином, мають стійкий характер, в них виражається все найбільш важливе, вирішальне, яке є в предметах, процесах, дійсності. Між тим, вважає вчена, принципи права є категорією історичною – вони змінюються вслід за тією дійсністю, яку відображають. Не існує вічних принципів права, вони, як діюче право, змінюються, наповнюються новим змістом, розвиваються по мірі розвитку норм права. В процесі суспільного розвитку деякі правові норми зникають, інші з'являються, і кожному етапу розвитку суспільства відповідають свої принципи. Але у порівнянні із нормами права принципи права більш стабільні, тому скасування окремих правових норм не завжди веде до скасування або зміни правових принципів. Оновлення правових принципів завжди пов'язане із якісними змінами системи права².

С. В. Шмаленя розвиває думку про те, що принципи є концентрованим виразом найважливіших сутнісних рис та цінностей, притаманних певній системі права. Вони акумулюють, перекладають на мову правових категорій і подають у концентрованому вигляді матеріальні, духовні, моральні, організаційні засади суспільства, закладені в його устрої інтелектуально-ціннісні установки й тенденції, у них зосереджений світовий досвід

¹ Колодій А. М. Принципи права України : монографія. К. : Юрінком Інтер, 1998. С. 27.

² Замченко А. О. Принципи нагляду та контролю за дотриманням законодавства про працю України: дис... канд. юрид. наук: 12.00.05 : Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ. 2008. С. 107.

розвитку права, досвід цивілізації, втілюються загальнолюдські, духовні цінності. Принципи виступають елементами конкретної правової ідеології і характеризують, таким чином, найважливіші течії політико-правової думки людства. Раз виникнувши, вони продовжують існувати у вигляді ідей як частина правового досвіду народу. Далі автор відмічає, що принципи права нібито розчинені у багатьох нормах, пронизують джерела права, виводяться з них. Принципи визначають типові та переважні риси системи права, характеризують не лише сутність, але й зміст права, відображують не лише його внутрішню будову, статику, але й весь процес його застосування, динаміку. Принципи тісно взаємозв'язані з державною політикою у сфері регулювання суспільних відносин, завжди містять у собі певний юридичний зміст, виражають панівні у даній державі політичні і правові ідеї, відображують основні закономірності історичного розвитку¹.

Таким чином, принципи взаємодії Служби безпеки України з іншими суб'єктами правоохоронної діяльності слід тлумачити як сукупність вихідних, розчинених в положеннях нормативно-правових актів ідей та цінностей, що становлять основу правового регулювання суспільно-правових відносин, які виникають в процесі здійснення досліджуваною спільної, взаємоузгодженої діяльності СБУ з іншими правоохоронними органами.

В залежності від суб'єктного складу та сфери де виникає взаємодія, на рівні публічних органів до переліку її принципів науковці відносять: принцип розмежування компетенції, системності, плановості, оперативності, принцип узгодження зусиль, інтеграція методів і засобів, принцип активності суб'єктів взаємодії, оптимального використання наявних можливостей та ресурсів, принцип поєднання цілей, взаємодопомоги та інші².

Вважаємо, що до принципів взаємодії Служби безпеки України із іншими суб'єктами правоохоронної діяльності, з огляду на сутність цієї діяльності, відносяться наступні:

- верховенство права та законність. Відповідно до статті 8 Конституції України, в нашій державі визнається і діє принцип верховенства права. Основний Закон має найвищу юридичну силу, а всі закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції і повинні відповідати їй. Норми останньої є нормами прямої дії [9]. В іншому офіційному документі, Рішенні Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального

¹ Шмаленя С. В. Особливості застосування аналогії права при вирішенні юридичних справ : дис... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Інститут права імені Володимира Сташиса Класичного приватного університету. Запоріжжя, 2008. С. 112.

² Ортинський П. Взаємодія підрозділів правоохоронних органів України у протидії контрабанді наркотичних засобів: теоретичні та практичні аспекти. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2017. № 884. С. 4–10; Рекуненко Т. О. Щодо питання спеціальних принципів взаємодії правоохоронних органів у боротьбі з фінансовими злочинами. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2020. Вип. 6. Т. 2. С. 29–31.

кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) уточнено, що верховенство права – це панування права в суспільстві. Верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо. Одним з проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства. Всі ці елементи права об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права, яка значною мірою дістала відображення в Конституції України [10].

Свої черги, принцип законності знаходить відображення у статтях 6 та 19 Конституції, де вказано, що державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову. Органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених Конституцією межах і відповідно до законів України. Правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України¹. Таким чином, принципи верховенства права та законності вимагають, щоб взаємодія Служби безпеки України та інших суб'єктів правоохоронної діяльності мала виключно правовий характер. Це передбачає реалізацію останньої в межах законодавчо встановлених: а) компетенції правоохоронних органів, а також переліку їх повноважень; б) юридичних форм та інструментів; в) напрямів даного типу державної діяльності. Недотримання хоча б однієї з цих вимог дає підстави визначити взаємодію, як нелегітимну, а також в крайніх випадках притягнути службовців правоохоронних органів до юридичної відповідальності;

- принцип орієнтованості взаємодії на захист прав людини. Зміст даної вихідної ідеї практично повністю розкривається в статті 3 Конституції згідно до якої людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави². Згідно із цим принципом, взаємодія СБУ та правоохоронних органів повинна орієнтуватись на забезпечення і захист прав людини за рахунок використання всіх доступних даним відомствам ресурсів, а також їх органічне поєднання;

¹ Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. №254к/96-ВР. *Офіційний вісник України*. 2010. № 72/1. Ст. 2598

² Там само.

- принцип рівності. Як вихідна засада, на якій ґрунтується взаємодія СБУ та інших правоохоронних органів, принцип рівності передбачає, що відносини в цій сфері встановлюються між повністю рівноправними, непідпорядкованими одне одному, самостійними суб'єктами державної влади, кожен з яких володіє власним, неповторним адміністративно-правовим статусом;

- принцип партнерства. На думку О. М. Бандурки, В. О. Соболева та В. І. Московець партнерство – це такі відносини взаємодії, які базуються на очікуванні, що партнер по взаємодії буде вести себе відповідно до спільної домовленості¹. Партнерські відносини за визначенням А. Т. Комзюка передбачають укладання довгострокових зобов'язань, що забезпечують збереження взаємин у майбутньому, а також наявність спільної інформації, ризику та винагороди². Отже, принцип партнерства при взаємодії СБУ з іншими правоохоронними органами передбачає взаємовигідну діяльність всіх учасників даних правовідносин. Це сприяє досягненню не тільки спільних цілей, але й допомагає у виконанні індивідуальних, охоплених компетенцією кожного правоохоронного відомства, питань. Крім цього, на сторін взаємодії покладається обов'язок максимально можливого обміну всіма можливими та наявними ресурсами.

- принцип плановості та системності. Запобігання, профілактика та протидія правопорушенням ефективна лише в тому випадку, коли відбувається на постійній основі з використанням комплексу узгоджених та обраних з урахуванням поточних соціальних, політичних, економічних, правових та інших реалій інструментів. Відповідно до цього, взаємодія СБУ та суб'єктів правоохоронної діяльності повинна виражатись у чітко спланованій спільній діяльності. Вона має приймати найбільш ефективні форми та включати максимально дієві в конкретній системі координат інструменти;

- принцип добровільності. Відповідно до зазначеної вихідної ідеї СБУ та інші правоохоронні органи, як сторони взаємодії, вступають у відповідні правовідносини свідомо та добровільно. Тут неможливий примус, адже кожен суб'єкт має свободу у вирішенні питання про співробітництво та виконання відповідних, узгоджених домовленостей;

- принцип безперервності взаємного вдосконалення. Взаємодія СБУ із правоохоронними органами дає можливість не тільки більш якісно виконувати цільові завдання передбачені чинним законодавством, але також обмінюватись досвідом, що забезпечує постійний, систематичний розвиток правоохоронного сектору держави, методології його роботи.

Висновки. Таким чином, саме окреслені вище принципи, як вбачається, найбільш змістовно характеризують взаємодію Служби безпеки

¹ Бандурка О. М., Соболев В. О., Московець В. І. Партнерські взаємовідносини між населенням і міліцією. Харків : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2003. С. 8; Фесюнін В. М. Організаційно-правові засади взаємодії органів державної податкової служби з населенням : дис... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2007. С. 35.

² Комзюк А. Т. Сутність та значення міжнародного співробітництва у діяльності митних органів. *Адміністративне право і процес*. 2013. № 3 (5). С. 102.

України з іншими суб'єктами правоохоронної діяльності. Разом із тим, суттєвий недолік полягає в тому, що відповідні принципи взаємодії на сьогоднішній день не знайшли своє відображення у нормативно-правових документах. Ця суттєва прогалина негативно впливає на процес теоретичного осмислення категорії та, безперечно, якість її правового регулювання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Багатомовний юридичний словник-довідник. І. О. Голубовська, В. М. Шовковий, О. М. Лефтерова та ін. К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2012. 543 с.
2. Бандурка О. М., Соболев В. О., Московець В. І. Партнерські взаємовідносини між населенням і міліцією. Харків : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2003. 352 с.
3. Білодід І. К. Словник української мови : в 11 т. Т. 7. К. : Нау. думка, 1976. 693 с.
4. Замченко А. О. Принципи нагляду та контролю за дотриманням законодавства про працю України: дис... канд. юрид. наук: 12.00.05 : Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ. 2008. 197 с.
5. Колодій А. М. Принципи права України : монографія. К. : Юрінком Інтер, 1998. 208 с.
6. Комзюк А. Т. Сутність та значення міжнародного співробітництва у діяльності митних органів. *Адміністративне право і процес*. 2013. № 3 (5). С. 101–108.
7. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. №254к/96-ВР. *Офіційний вісник України*. 2010. № 72/1. Ст. 2598.
8. Ортинський П. Взаємодія підрозділів правоохоронних органів України у протидії контрабанді наркотичних засобів: теоретичні та практичні аспекти. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2017. № 884. С. 4–10.
9. Рекуненко Т. О. Щодо питання спеціальних принципів взаємодії правоохоронних органів у боротьбі з фінансовими злочинами. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2020. Вип. 6. Т. 2. С. 29–31.
10. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) : рішення від 02.11.2004 № 15-рп/2004. *Офіційний вісник України*. 2004. № 45. Ст. 2975.
11. Фесюнін В. М. Організаційно-правові засади взаємодії органів державної податкової служби з населенням : дис... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2007. 187 с.

12. Шмаленя С. В. Особливості застосування аналогії права при вирішенні юридичних справ : дис... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Інститут права імені Володимира Сташиса Класичного приватного університету. Запоріжжя, 2008. 237 с.

13. Юридична енциклопедія : в 6 т. Т. 5: П-С. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. К. : «Укр. енцикл.», 1998. 2003. 736 с.

Стаття надійшла до редакції 12.08.2023

Roman B. DZIUBA,

Postgraduate Student

(Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine)

PRINCIPLES OF INTERACTION BETWEEN THE SECURITY SERVICE OF UKRAINE WITH OTHER LAW ENFORCEMENT ACTIVITIES

It was found that the principles of interaction of the Security Service of Ukraine with other law enforcement entities should be interpreted as a set of initial ideas and values dissolved in the provisions of regulatory legal acts that form the basis of legal regulation of social and legal relations that arise in the process of implementing the joint, mutually coordinated activities of the SBU with other law enforcement agencies under study. It is argued that the principles of interaction of the Security Service of Ukraine with other law enforcement entities are the following: the rule of law and legality, the principle of focusing interaction on the protection of human rights, the principle of equality, the principle of partnership, the principle of planning and systematicity, the principle of voluntariness, the principle of continuity of mutual improvement

It is emphasized that the principles of the rule of law and legality require that the interaction of the Security Service of Ukraine and other law enforcement entities be exclusively legal in nature. This involves the implementation of the latter within the framework of the legislatively established: a) the competence of law enforcement agencies, as well as the list of their powers; b) legal forms and instruments; c) directions of this type of state activity. Failure to comply with at least one of these requirements gives grounds to define the interaction as illegitimate, and in extreme cases to hold law enforcement officials legally liable

It is noted that prevention, prophylaxis and counteraction to offenses are effective only when they occur on an ongoing basis using a comprehensive set of agreed and selected instruments taking into account current social, political, economic, legal and other realities. Accordingly, the interaction of the SBU and law enforcement entities should be expressed in clearly planned joint activities. It should take the most effective forms and include the most effective instruments in a specific coordinate system.

Keywords: *Security Service of Ukraine, law enforcement activities, interaction, principles.*